

Dariusz ZŁOTKOWSKI

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy

im. Jana Długosza w Częstochowie

Zagadnienia gospodarcze na łamach „Ziemi Częstochowskiej” w latach 1934–2022, w subiektywnym wyborze – próba odniesienia się

„Ziemia Częstochowska” będąca periodykiem Towarzystwa Kultury Regionalnej w Częstochowie, po raz pierwszy ukazała się drukiem w 1934 roku. Od początku miała być wielopłaszczyznową formą komunikowania czytelnikowi artykułów z wielu dziedzin życia mieszkańców Częstochowy i okolic. Celem niniejszego artykułu, z racji zainteresowań naukowych piszącego te słowa, jest próba zwrócenia uwagi na szeroko rozumianą, a współcześnie niedocenianą, tematykę związaną z miejscowym życiem gospodarczym. Niniejsza próba podjęcia krótkiej analizy artykułów o wspomnianej tematyce, w subiektywnym wyborze, wraz z charakterystyką postawy badawczej autora i tendencji politycznych okresu gdy zdecydowano o jego publikacji, wydaje się właściwe.

Do tak rozumianej „bazy źródłowej” wybrano następujące artykuły:

- Aleksander Radłowski, *Chalupnicy – tkacze wsi Kamienica Polska*¹.
- Stanisław Wallmann, *Rys historyczny życia gospodarczego Częstochowy (do r. 1934)*².
- Adam Rotaub, *Działalność proletariatu częstochowskiego w rewolucji 1905–1907*, s. 7–14.
- Bohdan Puczyński, *Problemy społeczne załogi „Częstochowianki” w latach 1919–1944*, s. 36–50.
- Aleksander Radłowski, *Zarys historii rozwoju przemysłu częstochowskiego*, s. 51–64.
- Franciszek Patrzyk, *Materiały do badań nad stosunkami ludnościowymi miasta Częstochowy w latach 1808–1830*, s. 92–107.

¹ Z. Cz. t. II. (1938), s. 45–111.

² Z. Cz. t. III (1939/1947) z. II (1947), s. 7–86.

-
- Franciszek Sobalski, „*Bunt*” w cechu szewców w Starej Częstochowie z 1824 roku³.
 - Stanisław Szymański, *Administracyjne i przestrzenne przeobrażenia Częstochowy w latach 1815–1830*, s. 5–48.
 - Franciszek Sobalski, *Materiały do stosunków gospodarczo-społecznych powiatu częstochowskiego w XIX i XX w.*, s. 147–201.
 - Adam Rotaub, *Powstanie i rozwój przemysłu włókienniczego w okręgu Częstochowy na przełomie XIX i XX stulecia*, s. 189–201⁴.
 - Franciszek Sobalski, *Z badań nad dziejami rzemiosła w Częstochowie*, s. 27–82.
 - Janusz Lipiec, *Ekonomiczno-społeczna i prawna degradacja miast regionu częstochowskiego w XIX wieku*, s. 83–125.
 - Jerzy Zimny, *Zakłady Budowy Maszyn w Żarkach (1833–1843)*, s. 126–145.
 - Edmund Bąkowski, *Strajk okupacyjny w fabryce „Metalurgia” w Częstochowie w dniach od 7 IV do 15 VI 1936 roku*, s. 283–312⁵.
 - Henryk Rola, *Huta Częstochowa w latach 1897–1945*, s. 25–73.
 - Franciszek Sobalski, *Gospodarka miasta Częstochowy w świetle protokołu pokontrolnego z 1937 roku*, s. 139–189.
 - Mieczysław Stańczyk, *Częstochowski Okręg Przemysłowy. Zarys problematyki społeczno-gospodarczej*, s. 193–214.
 - Jan Habdas, *Odbudowa kopalnictwa rud żelaza Okręgu Częstochowskiego w latach 1945–1949*, s. 215–251.
 - Henryk Ryter, *Uruchomienie i nacjonalizacja przemysłu włókienniczego w Częstochowie po II wojnie światowej*, s. 253–287⁶.
 - Franciszek Sobalski, *Zarys historii gospodarczej powiatu częstochowskiego do 1939 r.*, s. 143–163.
 - Henryk Ryter, *Przemiany stosunków społeczno-ekonomicznych w pierwszych latach władzy ludowej*, s. 235–270.
 - Zenon Krawczyk, *Górnictwo rud żelaza w powiecie częstochowskim w okresie 1945–1970*, s. 271–287.
 - Henryk Paranowski, *Przemysł i rzemiosło w powiecie częstochowskim w latach 1945–1970*, s. 289–325.
 - Jan Róg, Kryspin Zawadowicz, *Rolnictwo i gospodarka leśna powiatu częstochowskiego*, s. 327–375.
 - Tytuł tomu: *Powiat częstochowski. Szkice monograficzne*. Praca zbior, pod red. Mieczysława Stańczyka⁷.
 - Andrzej Hozakowski, *Rozwój gospodarczy Częstochowy w 30-leciu PRL*, s. 29–42.

³ Z. Cz. t. IV (1961), s. 137–146.

⁴ Z. Cz. t. V (1965).

⁵ Z. Cz., t. VI/VII (1967).

⁶ Z. Cz. t. VIII/IX (1970).

⁷ Z. Cz. t. X (1974).

-
- Eugeniusz Sitek, *Położenie ekonomiczne Częstochowy i jej mieszkańców w latach pierwszej wojny światowej*, s. 159–170.
 - Aleksander Radłowski, *Kształtowanie się kosztów utrzymania robotników placowych w Częstochowskim Okręgu Przemysłowym w latach międzywojennych*, s. 331–346⁸.
 - Zbigniew Mrukowicz, *Ludność i zatrudnienie w województwie częstochowskim*, s. 47–58.
 - Franciszek Sobalski, *Szkice z historii gospodarczej województwa częstochowskiego*, s. 97–125.
 - Halina Babińska, *Rola przemysłu w kształtowaniu potencjału gospodarczego i w rozwoju społecznym województwa*, s. 241–252.
 - Adam Rotaub, Zdzisław Trzepieczyński, *Przemysł ciężki*, s. 253–262.
 - Eugeniusz Sitek, *Przemysł włókienniczy i pokrewne gałęzie przemysłu*, s. 263–275.
 - Ryszard Gut, *Przemysł rolno-spożywczy*, s. 277–280.
 - Kryspin Zawadowicz, *Warunki naturalne produkcji rolnej województwa*, s. 281–291.
 - Jan Róg, *Stan rolnictwa i poziom produkcji rolnej w województwie częstochowskim*, s. 293–313.
 - Tytuł tomu: *Województwo częstochowskie. Szkice monograficzne o rozwoju społeczno-gospodarczym*. Praca zbiorowa pod kierownictwem naukowym i redakcją Mieczysława Stańczyka⁹.
 - Władysław Budzik, *Peperowcy – górnicy Dźbowa bojownikami o Polskę Ludową*, s. 279–291.
 - Józef Chojnowski, *W Hucie Szkła na Stradomiu, na Ostatnim Groszu i Rakowie. W częstochowskim hutnictwie*, s. 381–391.
 - Tytuł tomu, *PPR w regionie częstochowskim*. Praca zbiór, pod kierownictwem naukowym i redakcją Mieczysława Stańczyka¹⁰.
 - Tytuł tomu: *Prace Wydziału Nauk Technicznych Politechniki Częstochowskiej*¹¹.
 - Dorota Berezińska, *Franciszek Dionizy Wilkoszewski drukarz i wydawca prasy (1875–1941)*, s. 79–89.
 - MATERIAŁY z konferencji „Częstochowa i region w dobie zdobywania niepodległości Polski”: [...] Eugeniusz Dałek, Jerzy Mizgalski, *Kapitały zagraniczne w Polsce w pierwszych latach niepodległości 1918–1923*, s. 159–171; Franciszek Sobalski: *Materiały do stosunków społeczno-gospodarczych Częstochowy w latach pierwszej wojny światowej*, s. 172–197, [...]. Pod red. Andrzeja J. Zakrzewskiego i Janusza Lipca¹².

⁸ Z. Cz. t. XI (1976).

⁹ Z. Cz. t. XII (1978).

¹⁰ Z. Cz. t. XIII (1980).

¹¹ Z. Cz. t. XVI (1988).

¹² Z. Cz. t. XVII (1991).

- Franciszek Sobalski, *Tradycje przemysłu budowy maszyn w Częstochowie i regionie*, s. 99–110¹³.
- Dariusz Złotkowski, *Gospodarka miast powiatu częstochowskiego w okresie Księstwa Warszawskiego*, s. 99–125.
- Franciszek Sobalski, *Powiat częstochowski do roku 1918. Z badań nad problematyką społeczno-gospodarczą*, s. 127–156¹⁴.
- Dariusz Złotkowski, *Zniszczenia wojenne na terenie Nowej Częstochowy i straty garnizonu polskiego w rezultacie oblężenia Jasnej Góry w roku 1809*, s. 95–105¹⁵.
- Franciszek Sobalski, *Manufaktury włókiennicze w Częstochowie i okolicy w XIX wieku*, s. 79–88¹⁶.
- Beata Urbanowicz, *Rzemiosło w Częstochowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, s. 167–178¹⁷.
- Dariusz Złotkowski, *Właściciele dóbr Łojki wobec problemów gospodarczych XIX–XX wieku. (Próba zarysowania podstawowych problemów badawczych)*. 171. Pod redakcją Julii Dziwoki¹⁸.

Podjmując próbę dokonania analizy tematyki gospodarczej, obecnej na łamach „Ziemi Częstochowskiej”, piszący te słowa stanął przed istotnym problemem. Jaki układ wybrać? Omówić zawartość poszczególnych artykułów w ujęciu chronologicznym czy zanalizować konkretne zakłady przemysłowe lub dziedziny życia gospodarczego. Sądzę, że najwłaściwszym będzie próba omówienia podjętych zagadnień z historii gospodarczej pogrupowana w okresy tworzące określoną całość. Sądzę, że etapem pierwszym może być omówienie dwóch artykułów z okresu przedwojennego.

W tym czasie do tematyki gospodarczej zaliczyłbym artykuły Aleksandra Raǳłowskiego i Stanisława Wallmanna. Pierwszy z przywołanych autorów to praktyk związany z częstochowskim życiem gospodarczym, wydał drukiem w łamach „Ziemi Częstochowskiej” artykuł pt. *Chałupnicy – tkacze wsi Kamienica Polska*. s. 45–111¹⁹. Otworzył on tym samym duży obszar badawczy traktujący o osadnictwie kolonistów czeskich zwanych „Okupnikami” w podczęstochowskiej wsi Kamienica Polska, poczynając od lat dwudziestych XIX wieku. Niestety takich badań w odniesieniu do okolic Częstochow nie kontynuowano. Autor obszernie nie tylko omówił okoliczności ich przybycia, ale przede wszystkim pokazał trudną walkę o kontynuowanie ich profesji w skomplikowanych realiach gospodarczych pierwszej połowy XIX wieku.

¹³ Z. Cz. t. XXIII (1996).

¹⁴ Z. Cz. t. XXVII (2000).

¹⁵ Z. Cz. t. XXVIII (2001).

¹⁶ Z. Cz. t. XXXII (2005).

¹⁷ Z. Cz. t. XXXVI (2009).

¹⁸ Z. Cz. t. XLVII (2021).

¹⁹ Z. Cz. t. II. (1938).

Drugi z przywołanych autorów Stanisław Wallmann napisał: *Rys historyczny życia gospodarczego Częstochowy (do r. 1934)*. s. 7–86²⁰. Ta pierwsza próba przedstawienia syntetycznego ujęcia życia gospodarczego Częstochowy, choć drukiem ukazała się w 1947 roku, powstała przed II wojną światową, do dzisiaj zachowała istotne wartości. Autor trafnie wskazał jako czynnik podstawowy dla gwałtownego rozwoju wielkoprzemysłowego miasta i okolic znaczenie rosyjskich cel z 1877 roku. Umiejętnie omówił ważniejsze gałęzie przemysłu. Na tej podstawie określił przyczyny ekspansji gospodarczej i demograficznej miasta. W artykule znajdujemy wreszcie obraz pięknego ale jednocześnie trudnego pod względem gospodarczym okresu międzywojennego, tak zdeprecjonowali komuniści po roku 1945.

Lata 1939–1945 to nie tylko czas wojny ale i okres w którym okupant niemiecki próbował zniszczyć dorobek naukowy i zbiory Częstochowskiego Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie. Po zakończeniu II wojny światowej w Polsce, w tym w Częstochowie, nastały lata tzw. „władzy ludowej”. Wycisnęły one swe negatywne piętno także na badaniach z szeroko rozumianego życia gospodarczego. Po pierwsze w okresie stalinowskim „Ziemia Częstochowska” praktycznie nie ukazywała się. Powrót nastąpił za sprawą tomu IV dopiero w roku 1961. Odwilż postali nowska następowała jednak powoli. Przedmowa zawierała m.in. takie opinie: „bogata problematyka Ziemi Częstochowskiej sięga do historii ruchu rewolucyjnego okręgu częstochowskiego”. A działalność reaktywowanego Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej próbowano wpisać w program Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Z dumą napisano wreszcie „Częstochowa i jej region, w okresie istnienia władzy ludowej przeżywa swój wielki, burzliwy rozwój i staje się jednym z ważniejszych ośrodków gospodarczych kraju, mając przed sobą świetnie zapowiadającą się przyszłość”²¹.

Na realizację tych „rewolucyjnych” zapowiedzi nie trzeba było długo czekać. Dobrze obrazują to następujące artykuły. Adam Rotaub opublikował tekst: *Działalność proletariatu częstochowskiego w rewolucji 1905–1907 roku*, s. 7–14; Bohdan Puczyński, *Problemy społeczne załogi „Częstochowianki” w latach 1919–1944*, a Franciszek Sobalski, „*Bunty*” w *cechu szewców w Starej Częstochowie z 1824 roku*, s. 137–146. Nawet wtedy w „Ziemi Częstochowskiej” ukazywały się teksty, które można określić mianem naukowych. Do takich zaliczyłbym tu opracowanie Aleksandra Radłowskiego pt. *Zarys historii rozwoju przemysłu częstochowskiego*, s. 51–64, czy dotyczący raczej zagadnień demograficznych tekst Franciszka Patrzyka, *Materiały do badań nad stosunkami ludnościowymi miasta Częstochowy w latach 1808–1830*, s. 92–107²².

Kolejny, V tom „Ziemi Częstochowskiej” (1965 r.) zawierał także artykuły traktujące o życiu gospodarczym lub determinowanym przezeń rozwoju demo-

²⁰ Z. Cz. t. III (1939/1947) z. II (1947).

²¹ Przedmowa IV tomu „Ziemi Częstochowskiej” (1961), s. 5–6.

²² Z. Cz. t. IV (1961).

graficznym miasta i okolic. Jako cenny i ważny do dzisiaj, mogący być istotnym punktem dla dalszych badań, należy uznać tekst Stanisława Szymańskiego, *Administracyjne i przestrzenne przeobrażenia Częstochowy w latach 1815–1830*, s. 5–48. Inny z autorów Franciszek Sobalski w swym artykule zatytułowanym *Materiały do stosunków gospodarczo-społecznych powiatu częstochowskiego w XIX i XX w.*, s. 147–201 wprowadził do obiegu naukowego szczegółowe dane z zakresu życia gospodarczego (rolnego) opatrując je rzeczowym komentarzem i uzasadnieniem. Natomiast Adam Rotaub pisząc tekst *Powstanie i rozwój przemysłu włókienniczego w okręgu Częstochowy na przełomie XIX i XX stulecia*, s. 189–201 podjął próbę analizy tego zagadnienia opierając ją wyłącznie na archiwaliach częstochowskich, nie sygnalizując nawet próby wskazania w których archiwach krajowych (nie mówiąc już o zagranicznych: rosyjskich i zachodnio-europejskich) gdzie tych materiałów można by szukać! Szkoda, że tych postulatów badawczych nie podjęto do dzisiaj²³.

Artykułów, w których poruszano by tematykę związaną z szeroko rozumianym życiem gospodarczym nie zabrakło na łamach „Ziemi Częstochowskiej” także w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX wieku. Siernieżność tego okresu była także widoczna w ograniczaniu objętości, objawiającą się w łączeniu tomów. I tak wśród artykułów zawartych w tomie VI/VII (1967) można wskazać następujące teksty traktujące o gospodarce. Były to artykuł Franciszka Sobalskiego pt. *Z badań nad dziejami rzemiosła w Częstochowie*, s. 27–82. Autor, w tym udokumentowanym źródłowo artykule, podjął ważną próbę rekonstrukcji powstania, rozwoju a następnie od końca XIX wieku regresu częstochowskiego rzemiosła. Ukazał jego wkład w gospodarczy i ludnościowy rozwój miasta. Sporo uwagi poświęcił tkactwu. Omówił rolę szkoły rzemieślniczo-niedzielnej powstałej w Częstochowie w 1835 roku. Jako szczególnie ważne dla życia gospodarczego miasta należy uznać rozważania autora ukazujące funkcjonowanie rzemiosła w okresie rozwoju miasta poczynając od II połowy XIX wieku a na wojnie 1914–18 kończąc. Osobny fragment swych badań autor poświęcił warunkom w jakich przyszło funkcjonować rzemiosłu w latach II Rzeczypospolitej.

Ważnym objawem zainteresowań gospodarczych omawianego czasu było podjęcie tematyki ekonomicznego funkcjonowania miasteczek położonych w szeroko rozumianych okolicach Częstochowy. I tak Janusz Lipiec w artykule pt. *Ekonomiczno-społeczna i prawna degradacja miast regionu częstochowskiego w XIX wieku*, s. 83–125. Za cel swego artykułu autor postawił odpowiedź na pytania: jakie były czynniki upadku Mstowa, Kłobucka, Janowa, Olsztyna, Przyrowa i Krzepic? Czy odebranie praw miejskich było tylko formalną konsekwencją rzeczywistej utraty charakteru miejskiego, czy było aktem zemsty rządów zaborczych (s. 86)? Odpowiedź na tak postawione pytania, autor uznał za stosowne poprzedzić szerokimi badaniami analitycznymi. Wynikał z nich coraz

²³ Z. Cz. t. V (1965).

wyraźniejszy upadek rzemiosła i wysoka agraryzacja zajęć mieszkańców. Według Komitetu Urządzającego: „tylko takie miasto powinno zachować swoje prawa, które potrafi utrzymać magistrat”. Piszący te słowa, nie przesadzając oczywiście poruszonej kwestii, pragnie za autorem zwrócić uwagę, w tej sprawie na rolę „lokalnego rynku wymiany”. J. Lipiec, autor przywołanego artykułu napisał bowiem „rozwój urbanizacji kapitalistycznej nie szedł prostymi drogami”²⁴.

Przypominając sobie artykuły z pierwszych tomów „Ziemi Częstochowskiej”, często po wielu już latach, czytelnik mimo mniej lub bardziej krytycznej ich oceny na skutek postępującego rozwoju naszej wiedzy historycznej, z przykrością uświadamia sobie, że następne pokolenia historyków nie zwielokrotniły dotychczasowej wiedzy na dany temat. Moim zdaniem, takim opracowaniem jest artykuł Jerzego Zimnego pt. *Zakłady Budowy Maszyn w Żarkach (1833–1843)*, s. 126–145. Dotyczy on jednego z wątków procesu uprzemysłowienia, jaki nastąpił po upadku powstania listopadowego w postaci Fabryki Maszyn w Żarkach, założonej w 1833 roku. Fabryka założona przez pioniera polskiego przemysłu Piotra Steinkellera. Dobra żareckie nabył on w 1832 od rodziny Męcińskich wraz z wielkimi piecami w Ciszówce i Masłońsku oraz kuźnicą fryszerską w Czarnej Strudze. Autor omawianego artykułu daje nam najpełniejszy jak do tej pory, wielopłaszczyznowy obraz pracy tego zakładu, ówczesnej polityki bankowej, realiów gospodarczych połowy XIX wieku, a nade wszystko podkreśla znaczenie kadr, które wyniosły swe doświadczenie z pracy w Żarkach.

W omawianym tomie „Ziemi Częstochowskiej” znajdujemy także artykuł Edmunda Bąkowskiego pt. *Strajk okupacyjny w fabryce „Metalurgia” w Częstochowie w dniach od 7 IV do 15 VI 1936 roku*, s. 283–312. Mimo, że dotyczy on jednego z fragmentów rzeczywistości ekonomicznej II RP, napisany jest z określonej postawy ideologicznej. Otwierają go wiele mówiące słowa: „W latach międzywojennych proletariats polski stosował wiele różnych form walki z wyzyskiem, jedną z nich były strajki zwykłe i okupacyjne” (s. 283). Autor przystępując do opracowania trudnego zagadnienia z takiej pozycji, widział tylko racje robotnicze. Artykuł jest przykładem jednostronnego spojrzenia naukowego²⁵.

Rok 1970 przyniósł wydanie kolejnego tomu „Ziemi Częstochowskiej”. Spośród zamieszczonych w nim artykułów tematyki związanej z szeroko rozumianą gospodarką poświęcono kilka artykułów. Henryk Rola napisał tekst: *Częstochowa w latach 1897–1945*, s. 25–73. Opracowanie to oparł o metodologię mark-

²⁴ Sygnalnie warto przywołać tu następujące publikacje: R. Kołodziejczyk, *Zamiana miast w osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny” 1961, R. LXVIII, s. 191–200. R. Kołodziejczyk, *Miasteczka polskie w XIX–XX wieku. Z dziejów formowania się społeczności*, Kielce 1992, a także R. Kołodziejczyk, *Małe miasta i miasteczka w XIX i XX wieku do 1939 roku – problemy gospodarcze i społeczne*, s. 9. R. Renz, *Przemysł małych miast i miasteczek Kielecczyny w XIX i XX wieku do 1939 roku*, s. 37, [w:] *Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku*, t. 10, pod red. Z. Mrugałskiego, Warszawa 2007.

²⁵ Z. Cz., t. VI/VII (1967).

sistowską. Już pierwsze zdanie brzmiało: „Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie sytuacji ekonomicznej huty w epoce kapitalizmu” i dalej „Autor ograniczył się do problematyki produkcyjnej zakładu, natomiast pominął problemy społeczne załogi, bowiem przedstawił je w odrębnych opracowaniach”. Przyjmując takie stanowisko autora, należy najpierw podkreślić dobre strony ujęcia tematu. Po pierwsze, szeroko przedstawił proces tworzenia huty na szerokim tle gospodarczym Rosji schyłku XIX stulecia, omówił kolejne etapy rozwoju zakładu. Następnym okresem, w którym ukazał funkcjonowanie huty były lata 1918–1938. Jego zdaniem był to okres trudny, zwłaszcza lata kryzysu i z tym można by się zgodzić. Zastanawia np. następujące stwierdzenie autora: „Mimo poważnego skurczenia się popytu na rynku wewnętrznym w wyniku depresji ekonomicznej, spadek produkcji hutniczej byłby jeszcze większy gdyby nie zamówienia ze Związku Radzieckiego” (s. 59). Autor przywołanego artykułu zaledwie w kilku zdaniach odniósł się do losów huty w okresie I wojny światowej. Zdecydowanie więcej miejsca poświęcił na lata 1939–1945, choć w tym przypadku trudno mówić o wyczerpaniu tematu. Lektura tego artykułu winna być jednak obowiązkową dla wszystkich osób interesujących się zagadnieniami gospodarczymi w odniesieniu do Częstochowy.

Natomiast Mieczysław Stańczyk w artykule „*Częstochowski Okręg Przemysłowy. Zarys problematyki społeczno-gospodarczej*”, s. 193–214, podjął próbę jego gospodarczej charakterystyki. Określił przy tym, jaki jego zdaniem, był zasięg terytorialny wspomnianego obszaru. Napisał: „W skład CzOP wchodzi sześć zamkniętych jednostek szczebla powiatowego a mianowicie powiaty: częstochowski, kłobucki, myszkowski i zawierciański oraz miasta wydzielone Częstochowa i Zawiercie. W ten sposób CzOP jako region gospodarczy objął zgodnie z definicją K. Secomskiego, określony granicami administracyjnymi obszar kraju, na którym w wyraźny sposób, wykształcił się zespół sił wytwórczych, wzajemnie ze sobą powiązanych” (s. 193). Szanując prawo autora do zdefiniowania poddanego badaniu obszaru, piszący te słowa pozwala się zauważyć jego dyskusyjność.

Należy pamiętać, w jakim okresie został opublikowany niniejszy tekst. W dużym stopniu zdaje się określać go zachwyt autora nad rolą miejscowej huty. A mianowicie napisał on: „Huta im. B. Bieruta w okresie planu 5-letniego stała się jedną z czołowych inwestycji polskiego hutnictwa, przyczyniając się do dynamicznego rozwoju Częstochowy. Dalsze plany rozbudowy tego zakładu, zmierzające do przekształcenia go w kombinat zbliżony do huty im. Lenina, postawią hutę im. B. B. Bieruta w rzędzie największych zakładów przemysłowych kraju”. Nie negując bynajmniej wpływu rozbudowy tutejszej huty na szeroko rozumiany rozwój regionu częstochowskiego entuzjazm autora należy uznać za urzędowy i nie do końca uprawniony.

Jako współgrający z powyższym omówionym tekstem należy uznać artykuł Jana Habdasa pt. *Odbudowa kopalnictwa rud żelaza Okręgu Częstochowskiego w latach 1945–1949*, s. 215–251. Rozpoczyna go zdanie: „W całokształcie przeobra-

zeń społeczno-gospodarczych, zachodzących w pierwszym etapie formowania się Polski Ludowej, niemałe znaczenie dla gospodarki narodowej miały odbudowa i uruchomienie kopalń rudy żelaza” (s. 215). Nie wchodząc w szczegółowe omówienie treści artykułu, w dużej mierze wynikającej ze zbadanych źródeł, czyli zasadnej. Należy podkreślić wpływ obecnej tu w dużym stopniu ideologii komunistycznej. Np. autor napisał: Pod wpływem programu Manifestu PKWN, który ogłosił rewolucyjne hasła „ziemia - chłopom”, „fabryki, huty, kopalnie – robotnikom, wytworzył się sprzyjający klimat społeczny, w którym przodujący robotnicy poczuli się gospodarzami przedsiębiorstw przemysłowych. Umacniały ten klimat: wprowadzona na wyzwolonych obszarach reforma rolna, aktywna działalność terenowych organów władzy państwowej, pomoc żywnościowa dla załóg robotniczych w przedsiębiorstwach przemysłowych oraz życzliwy stosunek komendantur wojennych” s. 216).

W omawianym tomie zamieszczono także artykuł Henryka Rytera pt. *Uruchowienie i nacjonalizacja przemysłu włókienniczego w Częstochowie po II wojnie światowej*, s. 253–287. Podjęto w nim próbę pokazania pierwszych, powojennych jakże trudnych lat w odbudowie gospodarki. Autor swe rozważania podjął i poprowadził z pozycji ideologii marksistowskiej. „Wyzwolenie Częstochowy, choć oczekiwane i spodziewane, dokonało się w błyskawicznym tempie, zastało jednak postępowe siły społeczne przygotowane do objęcia władzy i organizacji życia w oswobodzonym mieście. Już w tym samym dniu (116 I 1945 r.) w godzinach popołudniowych obradował Komitet Miejski PPR, który za najbliższe zadanie postawił przejęcie fabryk, zabezpieczenie ich przed zniszczeniem i zorganizowanie Milicji Obywatelskiej” (s. 254). Wiele miejsca poświęcił on wyeksponowaniu działań rad pracowniczych stwierdzając, że „najwięcej członków rad załogowych było w PPR (s. 264). W artykule brak odniesień co do uwarunkowań prawnych nacjonalizacji przemysłu, relacji z oddziałami Armii Czerwonej, polityki represji prowadzonej przez UB wobec właścicieli drobnych zakładów przemysłowych. Reasumując należy stwierdzić, że niniejszy artykuł należy potraktować jako punkt widzenia „władzy ludowej”, a omawiane zagadnienia nadal czekają na rzeczowe, wolne od ideologicznych uproszczeń badania. Niestety, takie żmudne badania nie cieszą się dziś zainteresowaniem młodych badaczy historii²⁶.

W następnym, X tomie „Ziemi Częstochowskiej”, który zatytułowano *Powiat częstochowski. Szkice monograficzne. Praca zbiorowa pod redakcją Mieczysława Stańczyka* przedmiotem odniesienia są cztery artykuły z zakresu historii gospodarczej. Jako pierwszy punktem odniesienia stanie się art. Franciszka Sobalskiego pt. *Zarys historii gospodarczej powiatu częstochowskiego do 1939 r.*, s. 143–163. Artykuł, rozumiany jedynie jako zarys określonej problematyki badawczej, powinien zostać odnotowany. Autor chronologicznie przedmiotem swym rozważań objął długi okres od XI do połowy XX wieku. Stąd zrozumiałym

²⁶ Z. Cz. t. VIII/IX (1970).

jest, streszczenie wieków wcześniejszych a główne swe rozważania odniósł do XIX-XX wieku. I ta druga, właściwa część artykułu, zasługuje na poprawną ocenę. Jest ona logiczna, spójna i co najważniejsze jest wynikiem studiów archiwalnych.

Autor drugiego opracowania o tematyce gospodarczej, Zenon Krawczyk napisał tekst *Górnictwo rud żelaza w powiecie częstochowskim w okresie 1945–1970*, s. 271–287. Jest to zdaniem piszącego te słowa, jedno z pełniejszych opracowań na podjęty temat badawczy. Wieloaspektowe, wywarzone podejście badawcze, oparte o dobrą znajomość zagadnienia zasługuje na wnikliwą lekturę. Autor pokazał, że nawet w siermiężnych naukowo latach można napisać tekst, którego po latach nie trzeba się wstydzić. I jeszcze jedna refleksja. Szkoda, że współcześnie tak niewielu historyków powraca do tych zagadnień badawczych. Odchodzą ostatni świadkowie, którzy mogliby być prawdziwymi recenzentami czasów, gdy Częstochowa „rudą żelaza stała”.

Henryk Paranowski w artykule pt. *Przemysł i rzemiosło w powiecie częstochowskim w latach 1945–1970*, s. 289–325, podjął próbę pokazania w jakich warunkach społeczno-ekonomicznych po 1945 roku powstał i rozwijał się różnorodny dziedzinowo miejscowy przemysł ciężki, lekki, metalowy, chemiczny, papierniczy, spożywczy. Wiele uwagi autor poświęcił również funkcjonowaniu przemysłu nieuspołecznionego i rzemiosła. Ogólnie pomimo „obiektywnych” trudności, jego zdaniem gospodarka wyglądała kwitnąco, a prowadzona polityka władz była właściwa (?).

Ponieważ do zagadnień gospodarczych bezwzględnie należy rolnictwo i gospodarka leśna stąd w omawianym tomie znalazło się opracowanie Jana Roga i Krzyszpina Zawadowicza pt. *Rolnictwo i gospodarka leśna powiatu częstochowskiego*, s. 327–375. Gdy czytamy ten tekst dzisiaj, w wolnej Polsce, w normalnych warunkach ekonomicznych i znajdujemy w nim np. takie zdania: „Decyzje Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego dotyczące przeprowadzenia reformy rolnej odegrały rewolucyjną rolę w naszym kraju” (s. 337) rodzi się wewnętrzny sprzeciw, ale i swego rodzaju bezradność. Brak bowiem współczesnych badań historii gospodarczej, które zwłaszcza w lokalnej mikroskali pozwoliłyby nie tylko odrzucić powyższe twierdzenia, obalić je punkt po punkcie, sprostować, albo w nielicznych przypadkach przyznać rację²⁷.

XI tom „Ziemi Częstochowskiej” wydany drukiem w 1976 zawierał kilka artykułów dotyczących zagadnień gospodarczych. Także i tutaj widoczna jest już „urzędowa ideologia sukcesu”. Artykuł autorstwa Andrzeja Hozakowskiego pt. *Rozwój gospodarczy Częstochowy w 30-leciu PRL*, s. 29–42 nie jest wolny od tej tendencji. Już na wstępie, w artykule czytamy: „Przemysł w Częstochowie w pierwszych latach powojennych odbudowywano, usuwano szkody i straty wynikłe z działań wojennych i okupacji hitlerowskiej. [...] W marcu 1946 r. w Czę-

²⁷ Z. Cz. t. X (1974).

stochowie, przy istniejących 347 zakładach przemysłowych działało już 50 fabryk państwowych, 14 zakładów spółdzielczych i samorządowych, zatrudniających 15 961 osób” (s. 29). Można by tu zapytać czy „w liczbach siła?”

Zrekonstruowany przez autora obraz przemysłu częstochowskiego, w niektórych fragmentach jest bliski prawdy. Nie sposób zaprzeczyć, że „przemysł Częstochowy charakteryzuje się przewagą hutnictwa żelaza i włókiennictwa oraz zakładów metalowych. W 1974 r. przedsiębiorstwa reprezentujące te 3 gałęzie gospodarki dały ok. 80% ogólnej produkcji przemysłu miasta” (s. 33). W artykule omówiono także takie kwestie jak: inwestycje, wzrost zatrudnienia, rozwój budownictwa mieszkaniowego. Na podsumowanie swych rozważań A. Hozakowski napisał: „Rozwój gospodarczy Częstochowy spowodował szerokie przeobrażenia społeczno-gospodarcze, dokonał korzystnych przekształceń w urbanizacji, zdynamizował zatrudnienie, wpłynął na kształtowanie się nowoczesnego modelu konsumpcji socjalistycznej” (s. 42). Tylko wnikliwe badania analityczne, podjęte współcześnie, mogłyby w pełni zweryfikować tego typu opinie.

Do każdego z artykułów należy podchodzić „indywidualnie”. Historyk, zwłaszcza młody, powinien pamiętać, że każdy artykuł powinien być oceniany dopiero po jego przeczytaniu, przemyśleniu i zanalizowaniu bez względu na czas powstania i miejsce publikacji. Bowiem, nawet w połowie lat siedemdziesiątych XX wieku, w okresie Polski Ludowej, powstawały wartościowe artykuły dotyczące zagadnień gospodarczych. Piszący te słowa za taki cenny artykuł uważa opracowanie Eugeniusza Sitka pt. *Położenie ekonomiczne Częstochowy i jej mieszkańców w latach pierwszej wojny światowej*, s. 159–170. Autor dokonał tu rzeczowej i wnikliwej źródłowo analizy badanego zagadnienia. W ocenach zachował umiar i obiektywizm. Napisał np. „Rabunkowa gospodarka spowodowała tak duże zniszczenia, że jeszcze w kilka lat po zakończeniu pierwszej wojny światowej przemysł częstochowski nie mógł się dźwignąć z upadku. W roku 1920 zatrudnienie w częstochowskim przemyśle stanowiło zaledwie 33,6% stanu z 1913, a w 1921 r. osiągnęło tylko 58,9%” (s. 163). Tak się szczęśliwie składa, że współcześnie w ramach obchodów stulecia wybuchu a następnie zakończenia I wojny światowej historycy częstochowscy, w tym piszący te słowa, opublikowali wyniki swych kilkuletnich badań nad losami miasta i jego mieszkańców. Pozwoliły one uzupełnić, rozszerzyć, informacje uzyskane przez E. Sitka, ale w żadnym punkcie nie można mu postawić zarzutu nierzetelności.

Podobnie w wydrukowanym już pośmiertnie artykule Aleksandra Radłowskiego pt. *Kształtowanie się kosztów utrzymania robotników placowych w Częstochowskim Okręgu Przemysłowym w latach międzywojennych*, s. 331–346 mamy do czynienia z omówieniem zagadnień trudnych. Kwestia kosztów utrzymania była tu badana jako wypadkowa skutków wojny światowej, procesu unifikacji powstającej polskiej gospodarki, kosztów wojny 1920 roku, hiperinflacji 1923 i reformy walutowej 1924 roku, a następnie wielkiego kryzysu gospodarczego. Szkoda, że także i w tej kwestii brak współczesnych badań (tak analitycz-

nych jak i syntetycznych), zwłaszcza w odniesieniu do regionu częstochowskiego²⁸.

W niniejszym opracowaniu, niestety wielokrotnie podkreślano już negatywny wpływ czynników, określmy je mianem „pozanaukowych”. W „Ziemi Częstochowskiej” aż nadto często spotykamy artykuły pisane nie tylko na zamówienie, co nie byłoby by jeszcze wielką tragedią, ale znaczna liczba autorów kreśliła swe artykuły zgodnie z życzeniami ideologicznymi władz nie zwracając uwagi na fakty lub po prostu je ignorując. Trafnie odzwierciedla to wypowiedziane przed laty, przez prof. M. Turlejską zdanie: „jeśli fakty są przeciwko, to tym gorzej dla faktów”.

Cały t. XII (wydany drukiem w 1978 r. został zatytułowany: „Województwo częstochowskie. Szkice monograficzne o rozwoju społeczno-gospodarczym. Praca zbiorowa pod kierownictwem naukowym i redakcją Mieczysława Stańczyka”. Spośród siedmiu artykułów, które autor niniejszego tekstu wstępnie zakwalifikował do omówienia tj. te dot. zagadnień gospodarczych²⁹) przedmiotem analizy uczyni zaledwie trzy, znowu w subiektywnym wyborze, najważniejsze. Autorzy Adam Rotaub, Zdzisław Trzepieczyński w opracowaniu *Przemysł ciężki*, s. 253–262 podjęli się omówienia tego zagadnienia. Na wstępie przypomnieli, że „w 1895 r. Towarzystwo Zakładów Metalowych B. Hantke rozpoczęło budowę huty na gruntach wsi Raków graniczących z miastem Częstochową [...]. W 1898 ukończono budowę wielkiego pieca nr 1, warsztatu mechanicznego i kuźni z jednym młotem parowym. Rok później oddano do użytku kotłownię, walcownię elektrownię” (s. 253). A następnie przyszyły już tylko sukcesy Polski Ludowej, rozwój huty, nadanie jej imienia Bolesława Bieruta, poprawa położenia wielkoprzemysłowej klasy robotniczej Częstochowy³⁰.

Eugeniusz Sitek, w artykule *Przemysł włókienniczy i pokrewne gałęzie przemysłu*, s. 263–275 pokazał powstanie i rozwój przemysłu włókienniczego. Nie pomniejszył przy tym rozwoju tej dziedziny przemysłu do 1914 roku, a i okres zamknięty datami 1918–1939 omówił w sposób wolny od ideologicznego uproszczenia. Rozwój w okresie Polski Ludowej także zachowany został we właściwych wymiarach. W zakończeniu nie zabrakło opinii krytycznej np. „Mimo

²⁸ Z. Cz. t. XI (1976).

²⁹ Z. Mrukowicz, *Ludność i zatrudnienie w województwie częstochowskim*, s. 47–58; F. Sobalski, *Szkice z historii gospodarczej województwa częstochowskiego*, s. 97–125; H. Babińska, *Rola przemysłu w kształtowaniu potencjału gospodarczego i w rozwoju społecznym województwa*, s. 241–252; A. Rotaub, Z. Trzepieczyński, *Przemysł ciężki*, s. 253–262; E. Sitek, *Przemysł włókienniczy i pokrewne gałęzie przemysłu*, s. 263–275; R. Gut, *Przemysł rolno-spożywczy*, s. 277–280; K. Zawadowicz, *Warunki naturalne produkcji rolnej województwa*, s. 281–291; J. Róg, *Stan rolnictwa i poziom produkcji rolnej w województwie częstochowskim*, s. 293–313. Z. Cz. t. XII (1978).

³⁰ Z najnowszych prac dot. huty w Częstochowie należy przywołać K. Franusiak, T. Malarski, J. Bał, I. Mandrysz, *Huta „Częstochowa” 1896–2002*, Częstochowa 2003. B. Ubranowicz, *Huta w Częstochowie na łamach gazety zakładowej (1951–1989)*, Częstochowa 2017.

sprzyjających warunków (produkcja surowców i półfabrykatów) w województwie brak jest rozwiniętego przemysłu odzieżowego i skórzanego (poza drobnymi zakładami spółdzielczymi)” (s. 275).

Ostatnim z przywołanych artykułów niech będzie tu tekst Ryszarda Guta pt. *Przemysł rolno-spożywczy*, s. 277–280. Autor w uzasadnieniu znaczenia podjętego tematu napisał: „W programie VII Zjazdu Partii wskazano na szczególnie miejsce i potrzebę przyspieszonego tempa rozwoju przemysłu rolno-spożywczego, który powinien nadążyć, a nawet wyprzedzać tempo wzrostu produkcji roślinnej i zwierzęcej rolnictwa” (s. 277). Pomijając nieistotne dla współczesnego czytelnika uzasadnienie, zgodzić należy się co wagi przemysłu rolno-spożywczego. Pewna wartość niniejszego artykułu wynika z faktu, że autor odtworzył obraz tego przemysłu z połowy lat siedemdziesiątych XX wieku, niekoniecznie obiektywny, ale za to oczekiwany przez ówczesne władze³¹.

O ile omówione powyżej artykuły z dziedziny gospodarczej, były w dużym stopniu inspirowane przez dominującą ówczesnie ideologię marksistowską, to co można powiedzieć o tomie t. XIII (1980) „Ziemi Częstochowskiej”. Już sam tytuł tomu, *PPR w regionie częstochowskim, Praca zbiorowa pod kierownictwem naukowym i redakcją Mieczysława Stańczyka* dobrze oddaje jego zawartość. Złożyły się nań m.in. teksty: Władysława Budzika, *Peperowcy – górnicy Dźbowa bojującymi o Polskę Ludową*, s. 279–291, Józefa Chojnowskiego, *W Hucie Szkła na Stradomiu, na Ostatnim Groszu i Rakowie. W częstochowskim hutnictwie*, s. 381–391³².

Trudny gospodarczo i społecznie okres po wprowadzeniu Stanu Wojennego 13 grudnia 1981 roku spowodował dłuższą przerwę w podejmowaniu tematów gospodarczych. Przemiany 1989 roku sprawiły, że redakcja „Ziemi Częstochowskiej” t. XVI (1988) zatytułowała *Prace Wydziału Nauk Technicznych Politechniki Częstochowskiej*³³.

W kolejnych tomach (nie zawsze jednak konsekwentnie) powrócono do pewnej różnorodności tematycznej. I tak w tomie t. XVII (1991) „Ziemi Częstochowskiej” pod redakcją Andrzeja J. Zakrzewskiego i Janusza Lipca obok artykułów o różnej tematyce znalazły się także opracowania dotyczące gospodarki. Zdaniem piszącego te słowa, należy tu przywołać artykuł Doroty Berezińskiej, *Franciszek Dionizy Wilkoszewski drukarz i wydawca prasy (1875–1941)*, s. 79–89. Dotyczy on bowiem osoby mającej bezsprzeczne zasługi w informowaniu o życiu gospodarczym miasta Częstochowy i regionu³⁴.

Zagadnień gospodarczych dotyczą także *MATERIAŁY z konferencji „Częstochowa i region w dobie zdobywania niepodległości Polski”*. Eugeniusz Dałek i Jerzy Mizgalski, przedstawili tu artykuł *Kapitały zagraniczne w Polsce w pierw-*

³¹ Z. Cz. t. XII (1978).

³² Z. Cz. t. XIII (1980).

³³ Z. Cz. t. XVI (1988).

³⁴ Z. Cz. t. XVII (1991).

szych latach niepodległości 1918–1923, s. 159–171, a Franciszek Sobalski: *Materiały do stosunków społeczno-gospodarczych Częstochowy w latach pierwszej wojny światowej*, s. 172–197³⁵.

Kolejnym artykułem traktującym o zagadnieniach gospodarczych, który wydrukowano w „Ziemi Częstochowskiej” jest opracowanie Franciszka Sobalskiego, *Tradycje przemysłu budowy maszyn w Częstochowie i regionie*, s. 99–110. Autor w swym stosunkowo krótkim ujęciu przedstawił syntetyczne ujęcie początków przemysłu metalowego. Uczynił to w odniesieniu do regionu częstochowskiego, co wobec płynności tego pojęcia, dało mu pewną swobodę badawczą. Najpierw przywołał fabrykę maszyn założoną przez P. Steinkelera w Żarkach, wspominał o budowie huty na Rakowie pod Częstochową, następnie omówił: fabrykę wyrobów metalowych S. Weinberga, odlewnię i emaliernię Bessera (późniejsza Metalurgia) odlewnię Wulkan, hutę Blachownia. Spośród zakładów poza Częstochową przywołał warsztaty mechaniczne i odlewnię B-ci Józefa i Stanisława Bauerertza w Mijaczowie (Myszków), zakład metalurgiczny Potockich w Koniecpolu i fabrykę pługów Sucheniego w Gidlach. Ważnym aspektem obecnym w opracowaniu jest podniesienie kwestii położenia robotników w tymże przemyśle maszynowym. Ciekawe efekty autor osiągnął omawiając przemysł metalowy w okresie II Rzeczypospolitej³⁶.

Następne artykuły o tematyce gospodarczej przyniósł dopiero XXVII tom „Ziemi Częstochowskiej” (2000 r.). Należy tu zwrócić uwagę na kolejny tekst Franciszka Sobalskiego pt. *Powiat częstochowski do roku 1918. Z badań nad problematyką społeczno-gospodarczą*, s. 127–156. Autor, przypominawszy terytorialną przynależność Częstochowy, omówił funkcjonowanie powiatu częstochowskiego głównie w odniesieniu do XIX wieku. Zwrócił uwagę na czynniki wpływające na jego rozwój takie jak Kolej Warszawsko-Wiedeńska, czy zmiany gospodarcze będące wynikiem powstania styczniowego (np. utrata praw miejskich przez Kłobuck, Janów, Mstów, Olsztyn, Krzepice czy Przyrów).

Pewne nowe spojrzenie na warunki funkcjonowania gospodarczego miast zamieścił w tym tomie Dariusz Żłotkowski. Analizując *Gospodarkę miast powiatu częstochowskiego w okresie Księstwa Warszawskiego*, s. 99–125, pokazał głównie koszty gospodarcze dla miast jakie przyniósł wojenny czas Księstwa Warszawskiego. Dotąd pisząc o latach 1806–1815 zajmowano się głównie aspektami wojskowymi³⁷. Kolejny t. XXVIII (2001) tom „Ziemi Częstochowskiej” przy-

³⁵ Z. Cz. t. XVII (1991).

³⁶ Z. Cz. t. XXIII (1996).

³⁷ Z. Cz. t. XXVII (2000). Z ostatnich publikacji pozwalających na porównawcze spojrzenie na te zagadnienia warto zwrócić uwagę na prace J. Czubatego, D. Nawrota i M. Baranowskiego. Zob. J. Czubaty, *Warszawa 1806–1815: miasto i ludzie*, Warszawa 1997 i tegoż *Księstwo Warszawskie (1807–1815)*, Warszawa 2011. D. Nawrot, *Litwa i Napoleon w 1812 roku*, Katowice 2008. *Powstanie na Nowym Śląsku w 1806 i 1807 roku. U źródeł Zagłębia Dąbrowskiego*, Czeladź 2016 oraz Marcin Baranowski, *Studia nad epoką napoleońską*, t. 1, Oświęcim 2014 i *Studia nad epoką napoleońską*, t. 2, Oświęcim 2016.

niósł artykuł Dariusza Złotkowskiego pt. *Zniszczenia wojenne na terenie Nowej Częstochowy i straty garnizonu polskiego w rezultacie oblężenia Jasnej Góry w roku 1809*, s. 95–105. Tym razem, przedmiotem analizy stały się bezpośrednie skutki oblężenia Jasnej Góry w roku 1809 r. Okazało się, że to polskie zwycięstwo nad Austriakami odbyło się kosztem zniszczeń miast Starej i Nowej Częstochowy. Odbudowa gospodarki tych dwóch ośrodków miejskich trwała p[rzez kilka dziesięcioleci]³⁸.

Do szeroko rozumianych zagadnień gospodarczych powrócono dopiero w 2005 roku. Franciszek Sobalski znawca zasobów archiwalnych dot. Częstochowy tym razem opublikował artykuł pt. *Manufaktury włókiennicze w Częstochowie i okolicy w XIX wieku*, 79–88. Po przypomnieniu genezy włókiennictwa, przedmiotem swej analizy uczynił, akt notarialny z 1842 roku dotyczący kupna-sprzedaży składu przędzy bawełnianej w Częstochowie, przy ul. Mostowej 24. Wprowadzając go do obiegu naukowego wskazał na znaczenie źródłowe akt notarialnych z XIX wieku³⁹.

„Ziemia Częstochowska” jako płaszczyzna publikacji naukowych i popularno-naukowych, dotyczących głównie historii regionalnej, była i jest nadal miejscem odzwierciedlającym także zainteresowania naukowe pracowników miejscowych uczelni wyższych. Dobrym przykładem jest tu artykuł Beaty Urbanowicz pod tytułem *Rzemiosło w Częstochowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, s. 167–178. Autorka skutecznie udowodniła, że „rzemiosło odgrywało i odgrywa nadal znaczącą rolę w życiu gospodarczym miast” (s. 167)⁴⁰. Dotychczas, autorzy na ogół podejmowali tematykę rzemiosła fragmentarycznie, aczkolwiek niektóre badania np. F. Sobalskiego miały pogłębiony analityczny wymiar. Autorka swym badaniami pokazała szeroki udział przedstawicieli rzemiosła nie tylko w życiu gospodarczym miasta lat międzywojennych ale i jego społeczną i kulturotwórczą rolę⁴¹.

Ostatnim artykułem traktującym o sprawach gospodarczych na który w niniejszym opracowaniu pragnę zwrócić uwagę jest tekst Dariusza Złotkowskiego, *Właściciele dóbr Łojki wobec problemów gospodarczych XIX–XX wieku. (Próba zarysowania podstawowych problemów badawczych)*. Jego istotę najlepiej oddaje druga część tytułu. Jest to próba autorefleksji autora nad prowadzonymi od kilku lat badaniami nad wpływem przemian kapitalistycznych szeroko rozumianego wieku XIX na funkcjonowanie okolicznych majątków ziemskich.

³⁸ Z. Cz. t. XXVIII (2001).

³⁹ Z. Cz. t. XXXII (2005).

⁴⁰ Zagadnieniu temu swe opracowanie poświęciła także D. Czech: *Kalendarium przemysłu i rzemiosła Częstochowy i okolic*, „Almanach Częstochowy” 2010, s. 45. Obok omówionych wcześniej opracowań F. Sobalskiego, spośród nowszego ujęcia należy tu przywołać teksty B. Urbanowicz, *Rzemiosło w Częstochowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Częstochowa 2004, czy *Rzemiosło i przemysł*, „Gazeta Wyborcza” T. Haładyj – redaktor serii *Historyczna Częstochowa* [Dodatek do „Gazety Historycznej” 7 kwietnia – 9 czerwca 2008 roku].

⁴¹ Z. Cz. t. XXXVI (2009).

W dobie gdy władze próbują zmusić historyków do pisania swych tekstów „po angielsku i za 500 punktów” (zabijająca polską naukę wszechobecna „punktowa”) nie ma sprzyjającej atmosfery dla tego rodzaju badań⁴².

Wnioski ogólne

Podjmując próbę podsumowania, autor niniejszych rozważań przede wszystkim pragnie podkreślić, że przyjęty wybór mimo najlepszych chęci ma charakter subiektywny a więc nie wolny od innych możliwości. Dlatego czytelnika, któremu przedstawiony wybór nie będzie odpowiadał, należy skierować do pracy ks. Jana Związka, *Czterdzieści tomów Ziemi Częstochowskiej (1934–2014). Bibliografia*, Częstochowa 2014.

Ten wieloletni członek Zarządu Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego, z charakterystyczną dla siebie sumiennością, w części II zebrał i przedstawił *Bibliografię zawartości 40 tomów Ziemi Częstochowskiej*. Wyodrębniono tu: bibliografię osobową (rozdział I), bibliografię problemową (rozdział II) a w niej wyodrębniono m.in. działy: gospodarka, górnictwo, przemysł, rolnictwo czy rzemiosło. Zawarte tu dane pomogą w pogłębieniu informacji odnośnie tematyki gospodarczej w bardziej obiektywnym wymiarze.

Należy wreszcie pamiętać, że „Ziemia Częstochowska” pomimo niewątpliwych zasług w udostępnianiu wyników badań naukowych nie jest jedyną możliwą płaszczyzną pozyskiwania informacji. Zwłaszcza młodzież powinna pamiętać że obok internetu są jeszcze opracowania bibliograficzne np. autorstwa Zbigniewa Stańczyka.

Po drugie, wskazane byłoby śledzenie wszelkich nowości książkowych ukazujących się tak w Częstochowie jak i w innych ośrodkach akademickich. Trochę trudniejszym przedsięwzięciem naukowym są poszukiwania artykułów o tematyce gospodarczej odnoszącej się do Częstochowy i okolic w czasopiśmie naukowych i popularno-naukowych z terenu całej Polski⁴³. Przynajmniej ostatnie 20–30 lat to wspinały rozkwit ilościowy ale często i jakościowy badań poszczególnych miast (monografie) i miejscowości⁴⁴.

⁴² Z. Cz. t. XLVII (2021), s. 171–193.

⁴³ R.W. Kowalczyk, *Rozwój hutnictwa w Królestwie Polskim w latach 1870–1914*, „KHKM”, R. LVII, Warszawa 2009, nr 3–4, s. 427–448 oraz *Gospodarczy awans Częstochowy i sosnowiecko-częstochowskiego okręgu przemysłowego w latach 1877–1914*, „KHKMa” 66 (1) 2018, s. 99–110.

⁴⁴ Monografie będące syntezami wieloletnich badań analitycznych przynoszą ich podsumowanie. Tak w przypadku Częstochowy monografia: *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 1–4, pod red. R. Kołodziejczyka, Częstochowa 2002–2007, czyli na początku XXI wieku, gruntownie zmieniała obraz ustaleń dotyczących miasta z lat 60. XX wieku. Zob. także *Dzieje Częstochowy od zarania do czasów współczesnych*, pod red. A. Czarnoty, Katowice 1964.

Trzecią kwestią, na którą należy tu zwrócić uwagę to niestety spadek i to rażąco w podejmowaniu badań o charakterze gospodarczym. Młodzi historycy, przynajmniej z kilku powodów stronią o tego rodzaju badań. Pierwszym może tu być „skażenie ideologiczne” badań gospodarczych prowadzonych w Polsce Ludowej. Drugim, konieczność „przedzierania się” przez tabelki i zestawienia, podejmowanie prób ich interpretacji i porównywania.

Konieczność dobrej znajomości literatury tak polskiej jak i zagranicznej to m.in. niedostateczna znajomość języków obcych. Po 1989 roku, wyrosło już całe pokolenie (także studentów historii) które w ogóle nie uczyło się języka rosyjskiego. A trzeba pamiętać, o bogatych archiwach rosyjskich, które przez Polaków są bardzo słabo zbadane (przynajmniej te odnoszące się do regionu częstochowskiego).

Należy także pamiętać, że zupełnie nie znamy spuścizny archiwalnej zarządów wielkokapitalistycznych zakładów przemysłowych, należących do kapitału francuskiego, belgijskiego i niemieckiego, które powstały w okolicach Częstochowy pod koniec XIX wieku. Synteza dziejów przemysłu częstochowskiego autorstwa Franciszka Sobalskiego pt. *Przemysł częstochowski (1882–1914)*, Częstochowa 2009 r. jest jak dotąd jedynym źródłem tego typu informacji. Ponieważ miałem okazję recenzować tę publikację na etapie wydawniczym, mogę zaapelować, aby skutecznie, do młodego pokolenia historyków parafrazując nieco słowa „nie niszczyć ołtarzy przeszłości, choć sami macie doskonalsze wznieść” o podejmowanie tego typu badań.

Spośród prac doktorskich, jakie podejmowane były i są w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Jana Długosza w Częstochowie, a odnoszących się do zagadnień gospodarczych na przestrzeni dziewiętnastego i dwudziestego wieku trudno szukać tych o tematyce gospodarczej.

Bibliografia (subiektywny wybór)

„Ziemia Częstochowska” t. I–XLVII.

Czech D., *Kalendarium przemysłu i rzemiosła Częstochowy i okolic*, „Almanach Częstochowy” 2010.

Czubaty J., *Księstwo Warszawskie (1807–1815)*, Warszawa 2011.

Dzieje Częstochowy od zarania do czasów współczesnych, pod red. A. Czarnoty, Katowice 1964.

Franusiak K., Malarski T., Bal J., Mandrysz I., *Huta „Częstochowa” 1896–2002*, Częstochowa 2003.

Kołodziejczyk R., *Miasteczka polskie w XIX–XX wieku. Z dziejów formowania się społeczności*, Kielce 1992.

Kołodziejczyk R., *Zamiana miast w osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny” 1961, R. LXVIII, s. 191–200.

- Kowalczyk R.W., *Gospodarczy awans Częstochowy i sosnowiecko-częstochowskiego okręgu przemysłowego w latach 1877–1914*, „KHKM” 2018, 66 (1), s. 99–110.
- Nawrot D., *Powstanie na Nowym Śląsku w 1806 i 1807 roku. U źródeł Zagłębia Dąbrowskiego*, Czeladź 2016.
- Baranowski M., *Studia nad epoką napoleońską*, t. 1 (Oświęcim 2014), t. 2 (Oświęcim 2016).
- Sobalski F., *Przemysł częstochowski 1882–1914*, Częstochowa 2009.
- Urbanowicz B., *Huta w Częstochowie na łamach gazety zakładowej (1951–1989)*, Częstochowa 2017.
- Urbanowicz B., *Rzemiosło i przemysł*, „Gazeta Wyborcza” T. Haładyj – redaktor serii *Historyczna Częstochowa* [Dodatek do „Gazety Historycznej” 7 kwietnia – 9 czerwca 2008 roku].
- Urbanowicz B., *Rzemiosło w Częstochowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Częstochowa 2004.
- Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 1–4, pod redakcją R. Kołodziejczyka, Częstochowa 2002–2007.

Streszczenie

„Ziemia Częstochowska” jako periodyk Towarzystwa Kultury Regionalnej w Częstochowie, który ukazuje się od 1934 roku. Od początku swego istnienia jest wielopłaszczyznową formą komunikowania czytelnikowi artykułów z wielu dziedzin życia Częstochowy i okolic. Celem niniejszego artykułu jest próba zwrócenia uwagi na artykuły o tematyce gospodarczej. Schyłkowy okres II Rzeczypospolitej, tzw. czas Polski Ludowej i lata po 1989 roku, to trzy jakże różne epoki. Każda z nich wpływała zwłaszcza na podejmowanie tematyki gospodarczej. Zarysowana w niniejszym opracowaniu próba omówienia takich artykułów ma charakter subiektywny. Po drugie, koniecznie należy zwrócić uwagę na fakt, że żaden artykuł nie może być z góry odrzucany, nawet jeśli powstał w okresie dominacji ideologii marksistowskiej. Niektóry z artykułów napisanych w tym czasie do dziś zachowały pewną wartość/ A co może najważniejsze, niniejszy tekst jest apelem do młodego pokolenia historyków i miłośników historii, także lokalnej, o podejmowanie jakże trudnych i niewdzięcznych badań nad historią gospodarczą.

Słowa kluczowe: historia lokalna, gospodarka, przemysł, rzemiosło, ideologia.

Abstract

Economic issues in pages “Ziemia Częstochowska” in the years 1934–2022, in a subjective choice – an attempt to relate

“Ziemia Częstochowska” as a periodical of the Regional Culture Society in Częstochowa, which has been published since 1934. From the beginning of its existence, it has been a multi-layered form of communicating to the reader articles from many areas of life in Częstochowa and the surrounding area. The purpose of this article is to try to draw attention to articles about economics. The declining

period of the Second Polish Republic, the so-called The time of the People's Republic of Poland and the years after 1989 are three very different eras. Each of them had a particular impact on economic issues. The attempt to discuss such articles presented in this study is subjective. Secondly, it is necessary to pay attention to the fact that no article can be rejected out of hand, even if it was written during the period of domination of Marxist ideology. Some of the articles written at that time have retained some value to this day/ And perhaps most importantly, this text is an appeal to the young generation of historians and history lovers, including local ones, to undertake such difficult and thankless research on economic history.

Keywords: local history, economy, industry, crafts, ideology.